Tarjima matnlar tahriri: ta’limdagi bo‘shliq va innovatsion yondashuv ehtiyoji

Olimjonova Maftunaxon Omiljon qizi
Namangan davlat chet tillar instituti talabasi
Tel: (94) 025 69 05
E-mail: maftunaolimjonova568@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarjima matnlarini tahrir qilishning zamonaviy ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan leksik, grammatik, semantik, uslubiy va terminologik xatolarni aniqlash hamda bartaraf etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, tarjima ta’limida mavjud bo‘shliqlar, xususan, talabalarda tahririy kompetensiyani shakllantirish muammolari ko‘rib chiqilgan. Maqolada tarjima tahririni o‘qitishda innovatsion pedagogik metodlar, raqamli texnologiyalar, elektron korpuslar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish imkoniyatlari haqida fikr yuritiladi. Tarjimonning nafaqat tarjima yaratish, balki uni tanqidiy tahlil qilish va sifat jihatidan takomillashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tarjima, tarjima tahriri, tahrir kompetensiyasi, tarjima ta’limi, innovatsion yondashuv, tarjima sifati, tanqidiy fikrlash, raqamli texnologiyalar, terminologiya, sun’iy intellekt.

Аннотация: В статье рассматриваются роль и значение редактирования переводных текстов в современном образовательном процессе. Анализируются вопросы выявления и устранения лексических, грамматических, семантических, стилистических и терминологических ошибок, возникающих в процессе перевода. Особое внимание уделяется существующим пробелам в переводческом образовании, в частности проблеме формирования редакторской компетенции у студентов. Рассматриваются возможности применения инновационных педагогических методов, цифровых технологий, электронных корпусов и инструментов искусственного интеллекта при обучении редактированию переводов. Обосновывается необходимость развития у будущих переводчиков не только

навыков создания перевода, но и способности критически анализировать, редактировать и совершенствовать переводной текст.

Ключевые слова: перевод, редактирование перевода, редакторская компетенция, переводческое образование, инновационный подход, качество перевода, критическое мышление, цифровые технологии, терминология, искусственный интеллект.

Abstract: This article examines the role and significance of translation text editing in modern education. It analyzes the identification and correction of lexical, grammatical, semantic, stylistic, and terminological errors that may occur during the translation process. Particular attention is paid to existing gaps in translation education, especially the development of students’ editing competence. The article discusses the potential of innovative pedagogical methods, digital technologies, electronic corpora, and artificial intelligence tools in teaching translation editing. It emphasizes the importance of developing future translators’ ability not only to produce translations but also to critically analyze, edit, and improve translated texts.

Keywords: translation, translation editing, editing competence, translation education, innovative approach, translation quality, critical thinking, digital technologies, terminology, artificial intelligence.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida turli tillardagi axborot almashinuvi tobora jadallashib bormoqda. Ilm-fan, ta’lim, iqtisodiyot, texnologiya va madaniyat sohalarida xorijiy manbalardan foydalanish tarjima faoliyatining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Biroq sifatli tarjima yaratish jarayoni faqat bir tildagi so‘zlarni ikkinchi tilga o‘girish bilan cheklanmaydi. Tarjima qilingan matn mazmunan aniq, usluban ravon, grammatik jihatdan to‘g‘ri va maqsadli auditoriyaga mos bo‘lishi zarur. Shu sababli tarjima matnlarini tahrir qilish tarjima jarayonining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi.

Tarjima tahriri masalasi, ayniqsa, ta’lim jarayonida alohida e’tiborni talab qiladi. Chunki tarjimonlikni o‘rganayotgan talabalar ko‘pincha tarjima qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lsalar-da, tayyor tarjimani tanqidiy tahlil qilish, xatolarni aniqlash, matnning uslubiy va

pragmatik xususiyatlarini baholash hamda uni takomillashtirish bo‘yicha yetarli amaliy tajribaga ega bo‘lmasliklari mumkin. Bu holat tarjima ta’limida muayyan bo‘shliq mavjudligini ko‘rsatadi.

Tarjima tahririning mohiyati

Tarjima matnlarini tahrir qilish deganda tarjima qilingan matnni original bilan qiyoslash, mazmuniy va lingvistik nomuvofiqliklarni aniqlash, ularni tuzatish hamda matnni kommunikativ jihatdan mukammallashtirish jarayoni tushuniladi.

Tahrir jarayonida bir necha jihatga e’tibor qaratiladi:

– original mazmunning to‘liq va to‘g‘ri ifodalanganligi;

– terminlarning izchil qo‘llanilishi;

– grammatik va sintaktik me’yorlarga rioya qilinishi;

– uslubning matn janriga mosligi;

– milliy-madaniy xususiyatlarning to‘g‘ri berilishi;

– matnning mantiqiy yaxlitligi;

– tarjimaning maqsadli auditoriyaga mosligi.

Demak, muharrirning vazifasi faqat grammatik xatolarni tuzatishdan iborat emas. U tarjima matnining umumiy kommunikativ sifatini baholaydi va zarur hollarda tarjima strategiyasini qayta ko‘rib chiqadi.

Ta’limdagi mavjud bo‘shliq

Tarjima ta’limida asosiy e’tibor ko‘pincha tarjima qilish texnikasi, lug‘at bilan ishlash va til kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratiladi. Biroq tarjimani tahrir qilish ko‘nikmasi mustaqil kompetensiya sifatida yetarlicha shakllantirilmasa, talaba o‘z tarjimasidagi kamchiliklarni aniqlashda qiyinchilikka duch keladi.

Buning bir necha sabablari mavjud. Birinchidan, tahrir ko‘nikmasi nazariy bilimdan ko‘ra ko‘proq amaliy mashg‘ulotni talab qiladi. Ikkinchidan, talabalar tarjima xatosining turini aniqlash va uning sababini tushuntirishga doim ham o‘rgatilmaydi. Uchinchidan, an’anaviy mashg‘ulotlarda o‘qituvchi tomonidan tayyor tarjimani tekshirish ustuvor bo‘lib,

talabaning mustaqil tahlil va o‘z-o‘zini tahrir qilish faoliyatiga kamroq imkon berilishi mumkin.

Natijada talaba “to‘g‘ri tarjima”ni yaratishga intiladi, biroq “nima uchun aynan shu variant to‘g‘ri?” degan savolga lingvistik va uslubiy jihatdan asoslangan javob berishda qiynalishi mumkin.

Innovatsion yondashuv zarurati

Zamonaviy ta’lim jarayonida tarjima tahririni o‘rgatish uchun interfaol va amaliy metodlardan foydalanish muhim. Bunday yondashuv talabani tayyor xatolarni tuzatishga emas, balki muammoni mustaqil aniqlash va uning yechimini asoslashga yo‘naltiradi.

Masalan, “xatoni toping va tuzating” topshirig‘i bilan bir qatorda “xatoning sababini izohlang”, “ikki tarjima variantini qiyoslang”, “eng maqbul variantni dalillar bilan asoslang” kabi vazifalardan foydalanish mumkin. Bu usul talabaning tanqidiy fikrlash va tahrir kompetensiyasini rivojlantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar tarjima tahriri ta’limida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Elektron korpuslar, terminologik bazalar, tarjima xotirasi tizimlari va sun’iy intellekt asosidagi vositalar tarjima sifatini tekshirish hamda muqobil variantlarni tahlil qilishda yordam berishi mumkin. Biroq bunday vositalardan foydalanishda talabaning mustaqil lingvistik qaror qabul qilish qobiliyati asosiy o‘rinda turishi kerak. Texnologiya muharrirning o‘rnini to‘liq egallash emas, balki tahlil jarayonini qo‘llab-quvvatlash vositasi sifatida qaralishi maqsadga muvofiq.

Tahrir kompetensiyasini shakllantirish modeli

Tarjima tahririni o‘rgatishda bosqichma-bosqich modeldan foydalanish samarali bo‘lishi mumkin. Birinchi bosqichda talaba tarjima matnidagi xatolarni aniqlaydi. Ikkinchi bosqichda xatolarni tasniflaydi: leksik, grammatik, semantik, uslubiy, terminologik yoki pragmatik. Uchinchi bosqichda xatoning kelib chiqish sababini izohlaydi. To‘rtinchi bosqichda muqobil tahrir variantlarini ishlab chiqadi. Yakuniy bosqichda esa o‘zgarishlarning maqsadga muvofiqligini original matn va tarjima konteksti asosida asoslaydi.

Bunday model talabani oddiy “xato tuzatuvchi”dan mustaqil qaror qabul qila oladigan muharrir darajasiga olib chiqishga xizmat qiladi.

Tarjima tahriri jarayonida matnning mazmuniy aniqligi, grammatik to‘g‘riligi, uslubiy ravonligi, terminologik izchilligi hamda mantiqiy yaxlitligi tekshiriladi. Tahrir jarayoni tarjimon tomonidan yo‘l qo‘yilgan xatolarni oddiygina tuzatish bilan chegaralanmaydi. Muharrir tarjima matnining asl matnga muvofiqligini, maqsadli auditoriyaga mosligini va kommunikativ vazifani qay darajada bajarayotganini ham baholaydi.

Tarjima matnlarida uchraydigan asosiy xatolar

Tarjima matnlarini tahrir qilishda xatolarni to‘g‘ri tasniflash muhim ahamiyatga ega. Xatolarni bir necha asosiy guruhga ajratish mumkin.

Birinchi guruhni leksik xatolar tashkil etadi. Bunday xatolar so‘zning kontekstga mos bo‘lmagan ma’nosini tanlash, sinonimlardan noto‘g‘ri foydalanish yoki so‘z birikmalarini so‘zma-so‘z tarjima qilish natijasida yuzaga keladi. Ayniqsa, ko‘p ma’noli so‘zlar va frazeologik birliklarni tarjima qilishda kontekstni hisobga olmaslik mazmunning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Ikkinchi guruh — grammatik xatolar. Ular gap qurilishi, so‘zlarning grammatik shakllari, zamon, nisbat, kelishik, artikl, predlog yoki boshqa grammatik birliklardan noto‘g‘ri foydalanishda namoyon bo‘ladi. Bir tildagi grammatik konstruksiyaning ikkinchi tilga mexanik tarzda ko‘chirilishi ko‘pincha g‘ayritabiiy yoki grammatik jihatdan noto‘g‘ri jumlalarni yuzaga keltiradi.

Uchinchi guruhni semantik xatolar tashkil qiladi. Bunda tarjima matnida asl mazmunning buzilishi yoki ayrim ma’no komponentlarining tushirib qoldirilishi kuzatiladi. Semantik xatolar tarjimaning kommunikativ qiymatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

To‘rtinchi guruh — uslubiy xatolar. Har bir matnning o‘ziga xos uslubi mavjud bo‘lib, ilmiy, rasmiy, publitsistik, badiiy yoki texnik matnlarni bir xil usulda tarjima qilish mumkin emas. Masalan, ilmiy matnda aniqlik va obyektivlik muhim bo‘lsa, badiiy matnda obrazlilik va estetik ta’sir muhim o‘rin tutadi.

Bundan tashqari, terminologik xatolar ham tarjima tahririda alohida e’tibor talab qiladi. Bir terminning matn davomida turli shakllarda tarjima qilinishi mazmuniy noaniqlikka

sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli tarjimon va muharrir tegishli soha terminologiyasini yaxshi bilishi hamda terminlarning izchil qo‘llanishini ta’minlashi zarur.

Tarjima ta’limida tahrir kompetensiyasining o‘rni

Tarjima ta’limining asosiy maqsadlaridan biri talabada yuqori darajadagi lingvistik va tarjimaviy kompetensiyani shakllantirishdir. Biroq professional tarjimon uchun faqat tarjima qilish qobiliyatining o‘zi yetarli emas. U o‘z tarjimasini tahlil qilish, xatolarini aniqlash, muqobil variantlarni ishlab chiqish va yakuniy matn sifatini baholash ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi kerak.

Amaliyotda esa tarjima fanlarini o‘qitishda ko‘pincha tarjima mahsulotini yaratishga asosiy e’tibor qaratilib, tarjimani tahrir qilish jarayoni ikkilamchi masala sifatida qaralishi mumkin. Bunday yondashuv talabada mustaqil tahrir ko‘nikmasining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi. Talaba o‘qituvchi tomonidan ko‘rsatilgan xatoni tuzatishi mumkin, biroq xatoning sababini tushuntirish yoki boshqa kontekstda shu turdagi xatoni mustaqil aniqlashda qiyinchilikka duch kelishi ehtimoli mavjud.

Shuning uchun tarjima ta’limida tahrir kompetensiyasi alohida ko‘nikma sifatida shakllantirilishi lozim. Talaba nafaqat “xato bor yoki yo‘q”ligini aniqlashi, balki “nima uchun bu variant noto‘g‘ri?”, “qaysi variant mazmun va uslub jihatidan maqsadga muvofiq?” kabi savollarga asoslangan javob bera olishi kerak.

Innovatsion yondashuvlarning ahamiyati

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari tarjima tahririni o‘rgatishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. An’anaviy “tarjima qiling va tekshiring” metodidan tashqari, talabalarni faol tahlilga jalb qiluvchi interfaol usullardan foydalanish mumkin.

Masalan, qiyosiy tahrir usulida talabaga bitta original matn va uning ikki yoki uch xil tarjima varianti taqdim etiladi. Talaba tarjimalarni qiyoslab, ularning kuchli va zaif jihatlarini aniqlaydi. Bunday topshiriq talabaning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, tarjima variantlari o‘rtasidagi semantik va uslubiy farqlarni anglashiga yordam beradi.

Korpus asosida tahrir qilish ham samarali yondashuvlardan biridir. Elektron korpuslar orqali talaba muayyan so‘z, termin yoki grammatik konstruksiyaning real matnlarda qanday qo‘llanishini tekshirishi mumkin. Natijada tarjimon intuitiv qaror bilan cheklanib qolmay, real til materiallariga asoslangan holda tahririy qaror qabul qiladi.

Yana bir samarali usul — hamkorlikdagi tahrir. Bunda talabalar kichik guruhlarga bo‘linib, bir xil tarjima matnini tahlil qiladilar. Har bir guruh aniqlangan xatolarni izohlaydi va o‘z tahrir variantini taklif qiladi. Keyingi bosqichda guruhlar o‘z qarorlarini himoya qiladilar. Bu usul talabalarda kommunikativ kompetensiya, tanqidiy fikrlash va kasbiy munozara olib borish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanish

Bugungi kunda tarjima jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Avtomatik tarjima tizimlari, elektron lug‘atlar, terminologik ma’lumotlar bazalari va matnni tekshirish vositalari tarjimon faoliyatini sezilarli darajada yengillashtirishi mumkin.

Biroq texnologik vositalardan foydalanish inson muharririning rolini kamaytirishi emas, aksincha, uning kasbiy mas’uliyatini yangicha shaklda belgilashi kerak. Sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan tarjima grammatik jihatdan to‘g‘ri ko‘rinishi mumkin, biroq unda kontekst, madaniy ma’no, uslub yoki terminologik aniqlik bilan bog‘liq muammolar saqlanib qolishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun talaba texnologiya taklif qilgan variantni avtomatik ravishda qabul qilmasdan, uni original matn bilan solishtirishi va tahririy jihatdan baholashi zarur.

Ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanishning samarali usullaridan biri — “AI tomonidan tarjima qilingan matnni tahrirlash” topshirig‘idir. Bunda talaba tayyor tarjimani oladi, undagi kamchiliklarni aniqlaydi, tuzatishlar kiritadi va har bir o‘zgarishning sababini izohlaydi. Bu usul talabaning texnologiyadan foydalanish bilan bir qatorda mustaqil professional fikrlashini ham rivojlantiradi.

Xulosa

Tarjima matnlarini tahrir qilish zamonaviy tarjimon uchun zarur bo‘lgan professional kompetensiyalardan biridir. Shu sababli tarjima ta’limida tahrir ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Mavjud ta’lim amaliyotida tarjima yaratish bilan bir qatorda tarjimani tahlil qilish, xatolarni tasniflash, tahrir qarorlarini asoslash va o‘z-o‘zini tahrir qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish ushbu jarayonni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Eng muhimi, talaba tayyor tahrirlangan matnni qabul qiluvchi emas, balki matn sifati uchun mas’ul bo‘lgan faol tahlilchi sifatida shakllanishi kerak.

Shunday qilib, tarjima tahririni ta’limning mustaqil va amaliy yo‘nalishi sifatida rivojlantirish kelajakdagi tarjimonlarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish, tarjima sifatini oshirish va xalqaro axborot almashinuvida samarali kommunikatsiyani ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Salomov, G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978.

2. Salomov, G‘. Tarjima tashvishlari. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.

3. Musayev, Q. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: Fan, 2005.

4. G‘ofurov, I., O‘. Mo‘minov, N. Qambarov. Tarjima nazariyasi. — Toshkent: Tafakkur-Bo‘stoni, 2012.

5. Komilov, N. Bu qadimiy san’at. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1987.

6. Jumaboyev, M. Tarjima va tarjimashunoslik masalalari. — Toshkent: Fan, 2009.

7. Rasulov, R., Mo‘minov, O. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2010.

8. Yo‘ldoshev, M. Badiiy matnning lingvopoetik xususiyatlari. — Toshkent: Fan, 2008.